

Στοιχεία αφηγηματολογίας

Σε κάθε λογοτεχνικό έργο η αφηγηματολογία προσπαθεί να απαντήσει σε τρεις ερωτήσεις: ποιος αφηγείται, τι αφηγείται και πώς. Οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα οδηγούν στην ανεύρεση των αφηγηματικών τεχνικών του κειμένου.

A. Ποιος αφηγείται

Κάθε κείμενο το έχει γράψει κάποιος συγγραφέας. Στο κείμενο κάποιος αφηγείται, εκθέτει μια υπόθεση, δηλαδή ο αφηγητής. Στη σύγχρονη αφηγηματολογία έχει γίνει σαφές ότι συγγραφέας και αφηγητής είναι διαφορετικό πρόσωπο (με εξαίρεση την αυτοβιογραφία και τα απομνημονεύματα). Ο συγγραφέας συνήθως στις λογοτεχνικές αφηγήσεις αποστασιοποιείται από την ιστορία που γράφει και αναθέτει σε κάποιον άλλο την αφήγηση, δηλαδή τον αφηγητή που δεν ανήκει στην πραγματική ζωή αλλά αποτελεί μέρος του πλασματικού, φανταστικού κόσμου που δημιουργεί ο συγγραφέας.

Τύποι αφηγητή με κριτήριο τη συμμετοχή του αφηγητή στην ιστορία

- I. **ομοδιηγητικός:** ο αφηγητής είναι ένα από τα πρόσωπα της αφήγησης, συμμετέχει στην ιστορία ως βασικός ήρωας ή ως πρωταγωνιστής ή ως παρατηρητής ή αυτόπτης μάρτυρας. Αν πρόκειται για ήρωα του δικού του αφηγήματος ονομάζεται αυτοδιηγητικός.
- II. **ετεροδιηγητικός:** ο αφηγητής δε συμμετέχει καθόλου στην ιστορία που αφηγείται (τριτοπρόσωπη αφήγηση).

Αντίστοιχα η αφήγηση ονομάζεται ομοδιηγητική, αυτοδιηγητική και ετεροδιηγητική.

Τύποι αφηγητή με κριτήριο τα αφηγηματικά επίπεδα (κατά τον Grenette)

Αφηγηματικά επίπεδα:

- I. **εξωδιηγητικό:** συγκροτείται από την αφήγηση γεγονότων που είναι εξωτερικά σε σχέση με το κείμενο, πρόλογοι, εισαγωγές.
- II. **διηγητικό η ενδοδιηγητικό:** γεγονότα της κύριας αφήγησης, π.χ. Ο Οδυσσέας στο νησί της Καλυψώς μέχρι την άφιξη στην Ιθάκη.
- III. **μεταδιηγητικό ή υποδιηγητικό:** η δευτερεύουσα αφήγηση που εγκιβωτίζεται στην κύρια αφήγηση, π.χ. τα γεγονότα που διηγείται ο Οδυσσέας στους Φαίακες.

Άρα αντίστοιχα οι αφηγητές είναι τριών ειδών:

- I. **εξωδιηγητικός:** αφηγείται τα γεγονότα που συνιστούν το κείμενο και ονομάζεται έτσι γιατί «βγαίνει» από την ιστορία για να τη διηγηθεί, αφού πια αυτή έχει συντελεστεί (αφηγητής α' βαθμού)
- II. **ενδοδιηγητικός:** βρίσκεται μέσα στην ιστορία και διηγείται τα γεγονότα που συνιστούν κύρια αφήγηση και ονομάζεται έτσι γιατί είναι πάντα ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας (αφηγητής β' βαθμού).
- III. **μεταδιηγητικός:** βρίσκεται μέσα στη δευτερεύουσα ιστορία, αφηγείται μια άλλη ιστορία.

Τύποι αφηγητή με κριτήριο το αφηγηματικό επίπεδο και τη συμμετοχή στην ιστορία

- I. **εξωδιηγητικός – ετεροδιηγητικός:** ο αφηγητής α' βαθμού που αφηγείται σε γ' πρόσωπο μια ιστορία στην οποία δε συμμετέχει, π.χ. ο αφηγητής της Οδύσσειας (Ομηρος).
- II. **εξωδιηγητικός – ομοδιηγητικός :** ο αφηγητής α' βαθμού που αφηγείται την κύρια ιστορία που αποτελεί και την προσωπική του ιστορία, π.χ. ο αφηγητής στο Αμάρτημα της μητρός μου (ο Γιωργής) και ο αφηγητής στην Ιστορία ενός αιχμαλώτου (Κοζάκογλου).
- III. **ενδοδιηγητικός – ετεροδιηγητικός:** ο αφηγητής β' βαθμού που ανήκει στην κύρια ιστορία και αφηγείται μια δευτερεύουσα ιστορία στην οποία δε συμμετέχει, π.χ. η Σεχραζάτ στις Χίλιες και μία νύχτες.
- IV. **ενδοδιηγητικός – ομοδιηγητικός:** ο αφηγητής β' βαθμού που ανήκει στην κύρια ιστορία και αφηγείται την προσωπική του ιστορία, π.χ. η μητέρα του Γιώργη στο Αμάρτημα της μητρός μου που αφηγείται το αμάρτημά της.

Τύποι αφηγητή με κριτήριο την οπτική γωνία

Οπτική γωνία: η σκοπιά μέσα από την οποία βλέπει, αντιλαμβάνεται τα δρώμενα ο αφηγητής και η απόσταση που παίρνει από τα πρόσωπα ή πράγματα (ανάλογα με τον χαρακτήρα του, τον τρόπο σκέψης του κτλ)

- **Εσωτερική:** αφηγείται ο βασικός ήρωας ή ένα δευτερεύον πρόσωπο όσα υποπίπτουν στην αντίληψή του.
- **Εξωτερική:** ο αφηγητής βρίσκεται έξω από την υπόθεση (γ' πρόσωπο)

Τύποι αφηγητών:

- I. **Παντογνώστης:** γνωρίζει τα πάντα, ακόμη και τις σκέψεις των προσώπων, βρίσκεται παντού και πάντα (γ' ρηματικό πρόσωπο)
- II. **Παρατηρητής:** θεατής, πρόσωπο της ιστορίας (αυτόπτης μάρτυρας, θεατής) που συμμετέχει στη δράση (α' ρηματικό πρόσωπο)
- III. **Πρωταγωνιστής:** διηγείται τη δική του ιστορία (α' ρηματικό πρόσωπο)
ή
- I. **Δραματοποιημένος:** βασικό ή δευτερεύον πρόσωπο της ιστορίας. Εσωτερική οπτική γωνία, πρωτοπρόσωπη αφήγηση, προσωπική περιορισμένη εμπειρία.
- II. **Αμέτοχος:** έξω από την υπόθεση, είναι παντού, περιγράφει ή σχολιάζει τα πάντα (παντογνώστης, εξωτερική οπτική γωνία, τρίτο πρόσωπο)

Τύποι αφήγησης με κριτήριο την εστίαση:

Ένας αφηγητής μπορεί να διηγείται την ιστορία σύμφωνα με τη δική του προοπτική (πώς βλέπει ο ίδιος τα πράγματα) ή σύμφωνα με την προοπτική ενός προσώπου της αφήγησης. Γι' αυτό ο όρος οπτική γωνία θεωρήθηκε προβληματικός και ο Γάλλος αφηγηματολόγος Genette πρότεινε τον όρο εστίαση (ποιος εστιάζει και σε τι). Ανάλογα με την εστίαση υπάρχουν οι ακόλουθοι τύποι αφήγησης:

α) Αφήγηση με μηδενική εστίαση: ο αφηγητής γνωρίζει περισσότερα από τα πρόσωπα της ιστορίας (παντογνώστης). Αυτή η απόλυτη γνώση των γεγονότων δείχνει ότι ο αφηγητής δε βλέπει τα πράγματα από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία, άρα δεν εστιάζει σε κάτι συγκεκριμένο. Τριτοπρόσωπη αφήγηση.

β) Αφήγηση με εσωτερική εστίαση: ο αφηγητής γνωρίζει όσα και τα πρόσωπα της ιστορίας, ταυτίζεται με ένα πρόσωπο του έργου, ξέρει όσα του επιτρέπει η ανθρώπινη φύση του. Ο

αναγνώστης δε μαθαίνει όλα τα γεγονότα, αλλά μόνο όσα υποπίπτουν στην αντίληψη του αφηγητή και μάλιστα υποκειμενικά. Η αφήγηση μπορεί να είναι πρωτοπρόσωπη ή τριτοπρόσωπη.

γ) Αφήγηση με εξωτερική εστίαση: ο αφηγητής γνωρίζει λιγότερα από τα πρόσωπα της ιστορίας. Βλέπουμε τη δράση του ήρωα, όχι, όμως, τις σκέψεις του, όπως μια κάμερα καταγράφει τις κινήσεις ή την εξωτερική εικόνα των προσώπων. Η αφήγηση αυτή χρησιμοποιείται κυρίως σε αστυνομικά μυθιστορήματα.

Β. Τι αφηγείται ο αφηγητής

Σε κάθε αφήγηση υπάρχουν τα γεγονότα που συμβαίνουν και κάποιες πράξεις που τα προκαλούν (αφηγηματικό περιεχόμενο).

Ο αφηγητής αφηγείται ένα **μύθο** (υπόθεση), του δίνει **μορφή** (κατασκευαστικά «υλικά» του έργου: γλώσσα, εκφραστικοί τρόποι, μέσα), **δομή** (εξωτερικό «χτίσιμο» του κειμένου) και **πλοκή** (εξέλιξη της δράσης: περιπέτειες, κλιμάκωση, κορύφωση και λύση του έργου).

Η παρουσίαση των χαρακτήρων μπορεί να είναι **άμεση** όταν ο συγγραφέας περιγράφει ο ίδιος τους χαρακτήρες ή **έμμεση**, όταν η ηθογράφιση γίνεται μέσα από τους μηχανισμούς της πλοκής, ανάλογα με τη συμπεριφορά των προσώπων.

Γ. Πώς αφηγείται

Αφηγηματικοί τρόποι: τα στοιχεία που συνθέτουν την αφήγηση και οι τεχνικές με τις οποίες ο συγγραφέας εκθέτει την ιστορία του:

α) **Αφήγηση:** η έκθεση των γεγονότων

→ διήγηση: γ' πρόσωπη αφήγηση, παντογνώστης αφηγητής)

→ μίμηση: γ' πρόσωπη ή α' πρόσωπη αφήγηση με αφηγητή που συμμετέχει στην αφήγηση)

→ μεικτή: συνδυασμός διήγησης – μίμησης

β) **Διάλογος:** συνομιλία σε ευθύ λόγο, α' πρόσωπο. Προσδίδει ζωντάνια και εκφραστική δύναμη.

γ) **Περιγραφή:** αναπαράσταση προσώπων, τόπων, πραγμάτων, φαινομένων. Στόχος: η αισθητική αναπαράσταση του χώρου ή προβολή στοιχείων που αιτιολογούν τη δράση των προσώπων.

δ) **Σχόλιο:** σκέψεις, απόψεις του αφηγητή.

ε) **Ελεύθερος πλάγιος λόγος – ύφος:** ο αφηγητής αποδίδει σε γ' πρόσωπο και σε ιστορικό χρόνο ενδόμυχες σκέψεις και εσωτερικά συναισθήματα ενός προσώπου της ιστορίας.

στ) **Εσωτερικός μονόλογος:** απόδοση σκέψεων, συναισθημάτων, αναμνήσεων, συνειρμών του ήρωα (α' πρόσωπο, ενεστώτας) χωρίς παρέμβαση του αφηγητή.

Αφηγηματικός χρόνος

1. Εξωκειμενικός χρόνος

α) χρόνος του πομπού: εποχή που ζει ο συγγραφέας

β) χρόνος του αφηγητή: χρόνος των γεγονότων της αφήγησης

γ) χρόνος του δέκτη: η εποχή που ζει ο αναγνώστης

2. Εσωκειμενικός χρόνος

α) **χρόνος της ιστορίας:** ο φυσικός χρόνος στον οποίο εκτυλίσσεται η ιστορία, η φυσική σειρά των γεγονότων.

β) **χρόνος της αφήγησης:** αφηγημένος χρόνος. Οριοθετείται από την αρχή μέχρι το τέλος της αφήγησης και δε συμπίπτει με το χρόνο της ιστορίας γιατί τα γεγονότα δεν ακολουθούν πάντοτε φυσική χρονική σειρά. Ο αφηγητής συχνά παραβιάζει την ομαλή πορεία πηγαίνοντας στο παρελθόν ή στο μέλλον. Έτσι προκύπτουν παραβιάσεις στη φυσική σειρά των γεγονότων που λέγονται αναχρονίες και διακρίνονται σε:

- **αναδρομές ή αναλήψεις:** γεγονότα του παρελθόντος που διακόπτουν την κανονική χρονική σειρά των συμβάντων.
- **πρόδρομες αφηγήσεις – προλήψεις:** εκ των προτέρων αναφορά σε γεγονότα που θα γίνουν αργότερα.

3. Τεχνικές που παραβιάζουν την ομαλή χρονική σειρά

- **In medias res** (στο μέσο των πραγμάτων): το νήμα της ιστορίας δεν ξετυλίγεται από την αρχή αλλά ο αφηγητής μας μεταφέρει στο κρισιμότερο σημείο της πλοκής και έπειτα με αναδρομή στο παρελθόν παρουσιάζονται όσα προηγήθηκαν. Έτσι διεγείρεται το ενδιαφέρον του αναγνώστη και η αφήγηση δεν κουράζει.
- **εγκιβωτισμός:** μέσα στην κύρια αφήγηση υπάρχουν και μικρότερες δευτερεύουσες αφηγήσεις που διακόπτουν την ομαλή ροή του χρόνου. Πρόκειται για μια αφήγηση μέσα στην αφήγηση.
- **παρέκβαση, εμβόλιμη αφήγηση:** αναφορά σε άλλο θέμα που δε σχετίζεται άμεσα με την υπόθεση και την εξέλιξη του έργου και διακόπτει προσωρινά τη φυσική ροή των γεγονότων.
- **προϊδεασμός, προσήμανση:** η ψυχολογική προετοιμασία του αναγνώστη για το τι πρόκειται να ακολουθήσει
- **προοικονομία:** ο τρόπος διευθέτησης των γεγονότων και η δημιουργία κατάλληλων προϋποθέσεων, ώστε η εξέλιξη της πλοκής να είναι φυσική και λογική για τον αναγνώστη.

4. Χρονική διάρκεια

Τεχνικές με τις οποίες ο συγγραφέας συντομεύει το χρόνο της αφήγησης:

- **επιτάχυνση:** γεγονότα μεγάλης διάρκειας παρουσιάζονται σύντομα
- **επιβράδυνση:** γεγονότα μικρής διάρκειας παρουσιάζονται εκτεταμένα
- **παράλειψη:** γεγονότα δεν αναφέρονται γιατί δε σχετίζονται με την ιστορία
- **περίληψη:** συνοπτική παρουσίαση ενδιαμέσων γεγονότων
- **αφηγηματικό κενό:** παραλείπεται ένα τμήμα της ιστορίας ή κάποια γεγονότα που εννοούνται εύκολα ή δε συμβάλλουν ουσιαστικά στην πλοκή.

5. **Χρονική συχνότητα:** χρήση μοτίβων (επαναλαμβανόμενες φράσεις ή βασικά θέματα που επαναλαμβάνονται κατά διαστήματα) που κλιμακώνουν τη δράση ή περιγράφουν μια ψυχική κατάσταση.